

УДК 665.3

П. М. Купчак,
с. н. с. відділу промислової політики,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", м. Київ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОЛІЇ В УКРАЇНІ

P. Kupchak,
Senior Researcher, Department of Industrial Policy,
Institute for Economics and Forecasting, Ukrainian National Academy of Sciences, 26, Panas Myrnoho St., Kyiv

SUNFLOWEROIL DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE

Стаття присвячена виявленню перспектив розвитку виробництва олії соняшникової в Україні. Основний наголос зроблено на проведенні факторного аналізу ринку насіння та олії соняшника в Україні та світових тенденцій розвитку галузі. Факторами, що сприятимуть збільшенню виробництва даної культури, є стабільний попит, розширення мереж збуту на світовому ринку, а також зростання ємності сегмента переробки українського ринку. Негативним фактором для українських сільгоспвиробників у новому 2014/2015 МР буде зниження цін реалізації продукції, яке в свою чергу викликане значним зростанням світового виробництва олійних культур. У подальшому розвитку олійної галузі в Україні та збільшенню експорту даної продукції сприятимуть наступні чинники: лібералізація торгівлі з країнами ЄС; збереження тенденції до нарощування обсягів експорту в країни далекого зарубіжжя, в яких темпи зростання населення відстають від темпів росту виробництва продуктів харчування (наприклад, Китай, Індія тощо); відносно низька собівартість та високий рівень рентабельності виробництва (28,1% у 2014 р.), що забезпечує цінову конкурентоздатність на світовому ринку; збереження політики розвинутих країн на поступове заміщення енергетичних товарів (нафта, газ) відновлювальними джерелами енергії; високий технологічний рівень розвитку галузі; інтенсивний маркетинг на закордонних ринках тощо.

The article is devoted to finding the prospects of sunflower production in Ukraine. The main emphasis is on conducting factor analysis of the market of seeds and sunflower oil in Ukraine and world tendencies. Factors that contribute to increase the production of this crop is strong demand, expansion of distribution network in the world market and increase the capacity of processing Ukrainian segment of the market. Unfortunately for Ukrainian farmers in the new marketing year 2014/2015 will decrease selling prices, which in turn caused a significant increase in world production of oilseeds. In a further development of the oil industry in Ukraine and increased exports of these products contribute to the following factors: the liberalization of trade with the EU; conservation tendency to increase in exports to foreign countries, where population growth lagged behind the growth rate of food production (eg China, India, etc.); relatively low cost and high level of profitability (28.1% in 2014), which provides price competitiveness on the world market; conservation policies of the developed countries to the gradual replacement of energy products (oil, gas), renewable energy; high technological level of the industry; intensive marketing in foreign markets and so on.

Ключові слова: соняшникова олія, виробництво соняшникової олії, конкурентоспроможність, рентабельність виробництва, експорт.

Key words: inventories, working capital, capital formation, holding profit, inventory management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перманентне зростання населення світу та обмеженість енергоресурсів висувають нові виклики сільському господарству щодо забезпечення продуктами харчування, кормовою базою та відновлювальними джерелами енергії. Ось чому олійна галузь поступово набула стратегічного значення в економіках аграрно-індустріальних країн. Оскільки Україна закріпила за собою беззаперечне лідерство у світовому виробництві й експорті соняшникової олії, наукові дослідження у цій сфері є не тільки ак-

туальними, але й мають важливе значення для збереження конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку аграрного сектора та, зокрема, виробництва олії, присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. На особливу увагу заслуговують роботи О.М. Бородіної, П.П. Борщевського, А.В. Дейнеко, П.І. Коренюка, О.І. Маслака, Т.О. Осташ-

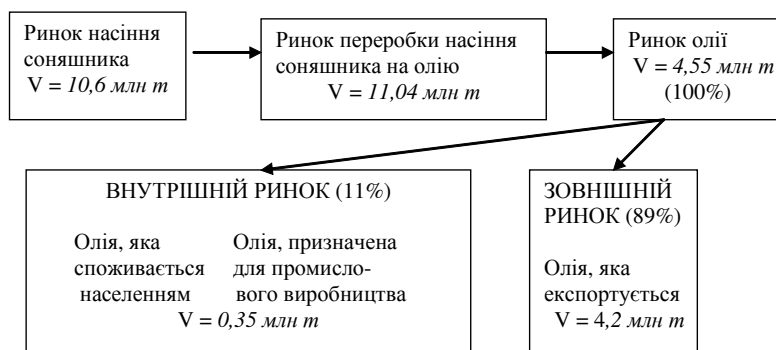

Рис. 1. Схема ринку олії соняшникової у 2013/2014 маркетинговому році

ко, П.Т. Саблука, О.В Шубравської, О.М. Шпичак та ін. В їх працях висвітлені актуальні питання розвитку ринку олійних культур та олійно-жирового комплексу, перспективи глобальної конкуренції, торгівлі, логістики тощо. Однак, проведений нами аналіз наукових праць з питань виробництва соняшникової олії засвідчив, що дана сфера виробництва попри її вагоме стратегічне значення має ряд проблем, що перешкоджають її розвитку в Україні. Для успішного розв'язання наявних проблем необхідним вбачається проведення аналізу тенденцій та факторів впливу на сферу виробництва олії в Україні та за кордоном.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявлення перспектив розвитку виробництва олії соняшникової в Україні на основі факторного аналізу та з урахуванням світових тенденцій розвитку галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Олійно-жировий ринок — один із перспективніших секторів аграрного виробництва в Україні. Попит на олійну продукцію зростає у світовому масштабі. Це обумовлено переорієнтацією в структурі харчування населення на олії і жири рослинного походження через їх фізіологічні переваги і більш доступні ціни в порівнянні з тваринними жирами та динамічним ростом у світі виробництва біодизельного палива на основі олій на фоні прогресуючого росту цін на мінеральні енергоресурси і зменшення їх природних запасів.

Україна за валовим збором соняшнику вкотре посідає перше місце з часткою 25% (у 2013/2014 маркетинговому році (МР) за оцінкою Міністерства сільського господарства США). За проведеними дослідженнями обсяг експорту Україною соняшникової олії, що

складає понад 4 млн т, відповідає 65% від обсягів світового її експорту в 63 країни світу. На внутрішньому ринку споживається сьома частина виробленої олії, що складає не більше 360 тис. т (рис. 1). Враховуючи той факт, що на цей час потужності для переробки насіння соняшника на олію становлять в Україні понад 14 млн т., стає зрозумілим, що вони завантажені далеко не повністю. Зростання потужностей переробки олійних культур відбувалося завдяки реконструкції та модернізації діючих заводів, а також за рахунок будівництва нових. При цьому зберігається тенденція подальшого їх нарощування.

На світових ринках основними споживачами олії є Європейський Союз країни Близького Сходу, Північної Америки та СНД. Потреби внутрішнього ринку в соняшниковій олії забезпечені повністю. Так, згідно з нормативами МОЗ України рівень споживання олії соняшникової на 1 людину за рік дорівнює 13 кг.

Олійно-жирова галузь України — одна з небагатьох, яка навіть в умовах світової економічної кризи, стрімко розвивається і є бюджетоформуючою галуззю агропромислового комплексу з потужним експортним потенціалом. Співвідношення експорту олії до її виробництва у 2013/2014 маркетинговому році склало близько 89% проти 87% у 2010/11 МР та проти 83% і 73,5% у порівнянні з відповідно 2009/10 та 2008/09 МР. Динамічно змінюється і структура експорту. Все більше предметом експорту є не лише олія первинного добутку, але й олія глибокої очистки, майонези та маргарина продукція. Так, у структурі експорту продовольчих товарів агропромислового комплексу продукція олійно-жирової галузі останні 2 роки складала близько 30%, а в загальних обсягах аграрної продукції — близько 14%.

Експорт насіння соняшнику щороку зменшується, що зумовлено більш вигідними цінами для аграріїв від переробних підприємств. Наприклад, якщо ще в 2008/2009 МР з України було вивезено близько 767 тис. т соняшнику, то в 2012/2013 МР на 83% менше — лише 127 тис. т. Найбільшим імпортером соняшнику залишається Туреччина (68%), на другому місці Грузія (9%), на третьому — Польща (4%). Безперечно, основну частку в експорті продуктів переробки олійних культур займає соняшниковий шрот та соняшникова олія, левова частка якої представлена нерафінованою продукцією. По-перше, іноземні країни нама-

Таблиця 1. Баланс насіння соняшника:
виробництво

Маркетинговий рік	Посівна площа, тис. га	Площа, з якої зібрано урожай, тис. га	Урожайність, ц за га	Виробництво (валовий збір), тис. т	Темпи виробництва, до попереднього року, %
1998/99	2879	2428,2	9,3	2261	100,0
2007/08	3604	3580,1	12,2	4174	184,6
2008/09	4306	4279,5	15,3	6526	288,6
2009/10	4232	4192,8	15,2	6500	287,4
2010/11	4500	4400	15,4	6771	309,5
2011/12	5000	4590,4	19,0	8700	128,5
2012/13	5200	4700	16,5	8400	96,5
2013/14	5600	5100	22,0	10600	126,2

Джерело: складено автором за даними Мінагрополітики України.

гаються завантажити власні потужності з очищення сирих рослинних олій (рафінація, відбілення, дезодорація тощо). По-друге, рафінована олія здебільшого фасована, що збільшує ризики і витрати при транспортуванні. Усього в сезоні 2013/2014 на зовнішні ринки було поставлено близько 4,2 млн т соняшникової олії (зростання на 20% порівняно з 2012/2013 МР). Основними ринками збуту вітчизняної олійної продукції залишалися такі традиційні імпортери, як Індія (близько 28,6%), Єгипет (13,4%), Туреччина (9,5%), Іран (4,9%). Варто зазначити істотне зростання обсягу поставок у Китай. Якщо у 2010/2011 МР вони склали 10,3 тис. т, у 2011/2012 МР — 96,8 тис. т, то вже у 2012/2013 МР — близько 288 тис. т. Це в першу чергу пов'язано з інтенсифікацією двосторонніх відносин упродовж останніх років та гармонізацією стандартів якості в зовнішній торгівлі за ключовими агропродовольчими товарами. Сприятливим фактором можна вважати також продовження Європейським Союзом преференцій щодо експорту української продукції до країн ЄС до кінця 2015 р.

Якщо світові ціни на зерно визначаються обсягами валового збору, структурою виробництва, балансом попиту і пропозиції, то ціни на олійні визначаються виключно балансом виробництва і споживання олій, у якому головну роль відіграють пальмові і соєва олії. Основними перевагами олійних культур серед інших сільськогосподарських є стабільний попит на них, що підкріплено високими закупівельними цінами як з боку місцевих переробників, так і з боку світового ринку. Порівняльний аналіз рівнів роздрібних цін на олію соняшкову у 2013/2014 МР, які склалися в Україні та інших країнах світу, свідчить, що, в основному, її ціна нижча, ніж у досліджуваних країнах СНД, Євросоюзу, Америки та Азії. Крім того, ціна експорту за тону олії впала на 200 доларів США

у порівнянні з попереднім роком. Причиною стало зростання урожаю та відповідно виробництва олії у світовому масштабі. За підрахунками фахівців, через низькі ціни, неспроможність уряду стабілізувати ситуацію на внутрішньому ринку та значні витрати на логістику сільгоспвиробники у 2013 р. недоотримали понад 20 млрд грн.

Частка насіння соняшнику в структурі собівартості соняшникової олії займає понад 80%. Річне виробництво насіння соняшника в Україні перевищує 10 млн т, експорт при цьому складає лише 5,6%. Урожай соняшника у 2013 р. показав зростання у світовому масштабі. В Україні він склав понад 24 млн т. Цьому сприяли не тільки погодні умови, але й зростання посівних площ та підвищення використання передової техніки та технологій.

Урожайність насіння соняшника в Україні постійно зростає, у 2011 р. вона сягнула 19 ц/га, що в 2 рази перебільшує урожайність 1998 р., а в 2013 р. зросла до 22 ц/га. Однак це поки що низький показник у порівнянні з можливими 30 ц/га (табл. 1).

Збільшуються і посівні площі насіння соняшника. Так, площа посіву соняшника у загальній площі посіву (ріллі) в Україні у 2010 р. становила 15%, тобто 4,5 млн га і до 2014 р. вона постійно зростала (табл. 1). У 2014 р. заплановане її зменшення до 4,8 млн га. Хоча оптимальна площа посіву соняшника за розрахунками експертів не повинна перевищувати 3,5 млн га, тобто 10% загальної площі ріллі. Саме такі обсяги (3—3,5 млн га) дозволили б дотримуватись вкрай необхідних сівозмін, зменшуючи таким чином негативний вплив на навколишнє середовище (рис. 2).

Жорстка конкуренція на зовнішніх продовольчих ринках, зростаючі вимоги до якості продовольчих товарів стали причиною необхідності докорінного технічного переосна-

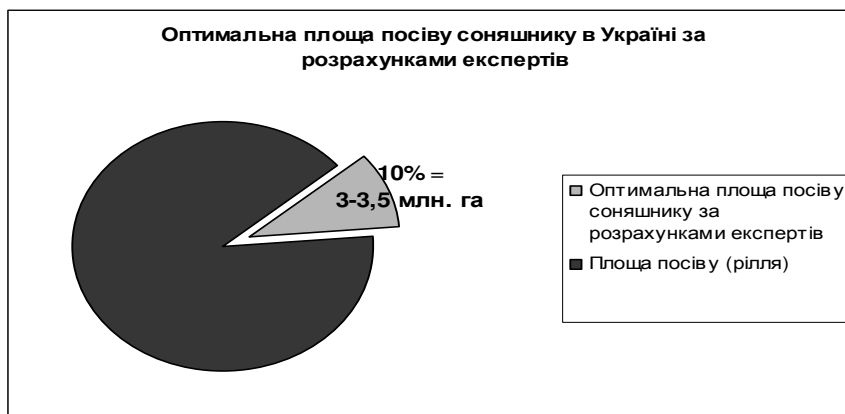

Рис. 2. Оптимальна площа посіву соняшнику в Україні

щення олійно-жирових підприємств, оновленню їх технічної бази, впровадженню сучасних енергозберігаючих технологій. Завдяки переоснащенню котелень під технологією спалювання лушпиння соняшнику, олійно-жирові підприємства в умовах, коли невпинно зростають ціни на енергоносії, практично на 90% забезпечують себе енергоресурсами — тепловою енергією. Наступним кроком енергозбереження буде перехід на режим повного самозабезпечення підприємств електроенергією.

Виробнича база олійно-жирових підприємств дозволяє переробляти різні види насіння олійних культур: соняшнику, ріпаку, сої, а вкладені інвестиції є умовою для інвесторів проводити збалансовану цінову політику щодо олійної сировини, що стимулює товаровиробників до вирощування олійних культур.

З метою збільшення пропозиції на внутрішньому ринку України, відійшовши від суто адміністративних методів регулювання ринку, Антимонопольний комітет України дозволив 14 учасникам ринку соняшникової олії підписати Угоду про узгоджені дії між чотирнадцятьма учасниками ринку олії соняшникової. Це, в свою чергу, дало можливість іншим виробникам розпочати постачання олії на внутрішній ринок. Крім того, за ініціативою Комітету був розроблений план заходів щодо стабілізації та зниження цін на бутильовану соняшникову олію її виробниками, а також стабільного і безперебійного забезпечення внутрішнього ринку олією. Таким чином, було створено своєрідний механізм саморегулювання на ринку олії соняшникової, який сприяв розвитку конкуренції на ринку. А також забезпечено захищені верстви населення України олією бутильованою за нижчими цінами.

На цей час потреби внутрішнього ринку в соняшниковій олії забезпечені повністю, значні сезонні коливання цін на цю соціально значущу продукцію відсутні, однак постійно зростаючий попит на олію у світі, невротажі олійних в інших країнах, крім позитивних факторів, також і негативно впливають на цінову ситуацію на внутрішньому ринку України.

З огляду на тенденції розвитку світової економіки в найближчі роки в Україні варто очікувати подальше зростання виробництва, переробки і споживання олійних культур. Основними факторами, що сприятимуть збільшенню виробництва даної культури, є стабільний попит, розширення мереж збуту на світовому ринку, а також зростання ємності сегменту переробки українського ринку. Негативним фактором для українських сільгоспвиробників у новому 2014/2015 МР буде зниження цін реалізації продукції, яке в свою чергу викликано значним зростанням світового виробництва олійних культур. У подальшому розвитку олійної галузі в Україні та збільшенню експорту даної продукції сприятимуть наступні чинники: лібералізація торгівлі з країнами ЄС; збереження тенденції до нарощування обсягів експорту в країни далекого зарубіжжя, в яких темпи зростання населення відстають від темпів росту виробництва продуктів харчування (наприклад, Китай, Індія тощо); відносно низька собівартість та високий рівень рентабельності виробництва (28,1% у 2014 р.), що забезпечує цінову конкурентоздатність на світовому ринку; збереження політики розвинутих країн на поступове заміщення енергетичних товарів (нафта, газ) відновлювальними джерелами енергії; високий технологічний рівень розвитку галузі; інтенсивний маркетинг на закордонних ринках тощо.

ВИСНОВКИ

З метою вирішення проблем в олійно-жировій галузі в умовах СОТ і світової фінансово-економічної кризи необхідно змінити порядок оподаткування підприємств, виробнича діяльність яких пов'язана із сезонною заготівлею і переробкою сільськогосподарської сировини, удосконалити систему ціноутворення на вітчизняні харчові продукти, оптимізувати торговельні надбавки на них, відслідковуючи їх просування від виробника до споживача, не вживати заходів урядового адміністрування продовольчого ринку, зокрема, експорту олійної сировини та квотування і ліцензування експорту олії, не підвищувати ставки ввізного мита на сировину, допоміжні матеріали та устаткування, які ввозяться в Україну підприємствами для забезпечення власних виробничих потреб, завершити гармонізацію законодавства України, що регулює питання якості та безпечності харчових продуктів і продовольчої сировини, з вимогами Угоди СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи, звільнити від сплати ввізного мита та застосування відстрочки по сплаті ПДВ при перетині кордону України на прилади контролю та вимірювання, технологічне та енергетичне обладнання, комплексні технологічні лінії, запасні частини до них, які не виробляються в Україні і ввозяться підприємствами харчової і переробної промисловості для задоволення власних виробничих потреб, переглянути медико-біологічні вимоги і санітарні норми якості продовольчої сировини і харчових продуктів на основі аналізу ризиків та з метою їх гармонізації з стандартами Комісії "Кодекс Альментаріус", забезпечити надання підприємствами достовірної статистичної звітності з питань виробничої діяльності та забезпечити бюджетною підтримкою діяльність державних галузевих науково-дослідних установ харчової промисловості.

Перспективами подальших досліджень за темою статті можуть бути прогностичні оцінки щодо структури виробництва та експорту олії в Україні, а також розробка системи заходів щодо оптимізації аграрного виробництва.

Література.

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Антимонопольного комітету України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index>

3. Офіційний Асоціації олійно-жирових підприємств "Укроліяпром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukroilprom.org.ua/qw.php?page=vovv>

4. Олійно-жирова галузь України / Інформаційно-аналітичний бюлетень олійно-жирової галузі України та Російської Федерації: показники роботи за 2009 рік, 2009/10 МР. — Харків: УкрНИИМЖ УААН, 2010. — 65 с.

5. Маслак О.І. Коливання ринку соняшнику [Електронний ресурс] / О.І. Маслак. — Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-52-32/1767-2013-09-17-09-20-58.html>

6. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / [Шпичак О. М., Боднар О. В., Кобута І. В. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. — К.: Нічлава, 2009. — 406 с.

References:

1. The official site of State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 9 November 2014).
2. The official site of The Antimonopoly Committee of Ukraine), available at: <http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/index> (Accessed 9 November 2014).
3. The official site of The Association "Ukroliaprom", available at: <http://www.ukroilprom.org.ua/qw.php?page=vovv> (Accessed 9 November 2014).
4. Oliyno-zhyrova haluz' Ukrayiny / Informatsiyno-analitychnyy byuletyn' oliyno-zhyrovoyi haluzi Ukrayiny ta Rosiys'koyi Federatsiyi: pokaznyky roboty za 2009 rik, 2009/10 MR (2010) [The oil and fat industry of Ukraine / Information Analysis Bulletin oil and fat industry of Ukraine and Russia: performance of the 2009, 2009/10 MY, UkrNYMZh UAAN, Kharkiv, Ukraine.
5. Maslak, O.I. (2013), "Fluctuations in the market of sunflower", Ahrobiznes s'ohodni, [Online], available at: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-52-32/1767-2013-09-17-09-20-58.html> (Accessed 9 November 2014).
6. Shpychak, O.M. Bodnar, O.V. Kobuta, I.V. and other (2009), Systema orhanizatsiyno-ekonomichnykh mekhanizmv funktsionuvannya osnovnykh ahroprodovol'chych pidkompleksiv roslynnystva Ukrayiny [The system of organizational and economic mechanisms of the major agro-food crop subsectors Ukraine], Nichlava, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2014 р.